281832

Útmutató

a magyar nyelvnek idegen ajkú tanulók számára

ragozó módszer szerint való tanításához.

Függelék:

Tárgyas-e vagy határozott?

(Nyelvtörténeti tanulmány.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Irta

Rakodczay Pál.

Pozsony-Budapest.

Kiadja **Stampfel Károly**

cs. és kir. udvari és kir. akad. könyvkereskedő.

Ára 50 fillér.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Útmutató

a magyar nyelvnek idegen ajkú tanulók számára

ragozó módszer szerint való tanításához.

Függelék:

Tárgyas-e vagy határozott?

(Nyelvtörténeti tanulmány.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Irta

Rakodczay Pál.

Pozsony-Budapest.

Kiadja **Stampfel Károly**

cs. és kir. udvari és kir. akad. könyvkereskedő.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

281832

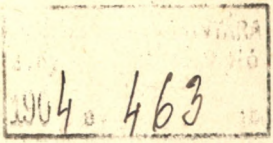

Eder István könyvnyomdájából Pozsonyban.

Ragozó nyelv, tehát ragozva kell tanítani.

Nyelvtanom előszavában kifejtettem, min sarkallik a ragozó módszer elve. Főként a magyar nyelv természetén, ezzel együtt pedig az úgynevezett tárgyas (határozott) ragozásnak idegen ajkúak számára nyilvánuló nehézségének leküzdésén. Legrégibb nyelvészeink az utóbbira nagyobb súlyt fektettek, mint a maiak, kik csak a született magyar számára írják nyelvtanaikat.

A ragozás azonban nem lehet akárminő. Éppen ezért magáról a módszerről kell, hogy előadjam tapasztalataimat. Szétszórtan ugyan már nyelvtanomban is jelzem az eljárást azok számára, kiknek figyelmét e füzet elkerülné. Részletesebben azonban ott, a tankönyvben paedagogiai okokból nem szólhattam.

Eljárásunk főelve az legyen, hogy ne siessünk. Mindennek meg kell érni előbb, mielőtt tovább megyünk. Ezért legalább is kétszer kell tárgyalnunk minden egyes példát; a nehezebbeket többször is. (Ilyen pl. az *atya, öccs, láb* birtokragozása.)

Törekvésünk célja az, hogy minden egyes növendék minden órán egyszer maga ragozzon élőszóval, azután karban és utána nyomban írja le az imént ragozott példát. Hogyan lehetséges ez? Tegyük föl, hogy (mint pl. e tanévben nálam a II. osztályban) 26 növendékem van. Például ez a théma: *Én egy tíz filléres bélyeget kérek.*

Először ezt az osztály növendékeinek fele (13-an) egyes és többes számban (tehát: én, te, ő, mi, ti, ők) ragozza. Mikor a fele elragozta, hogy az időből ki ne fogyjunk, az egész osztály ragozza karban. Ez azért kell, mert így a ragozás ismétlődik s így a növendék azon órában mindent kétszer ragoz. Az I. és II. osztályban a karban ragoztatás még nem okoz fegyelmetlenséget, mert ez osztályok lelkület dolgában még közel vannak a népiskolához. A karban való mondást követi a leirás. De ez alatt a többiek is külön-külön ragozzák a példát. A tanító (pardon, tanár!) körüljár és javít. E rögtöni javításnak tízszer annyi haszna van, mint a házi javításnak, a hol a tanár élőszóval nem hathat növendékére. És ekkor kitűnik a ragozás haszna a helyesirásban. Ha például ez a helyhatározó fordul elő: *póstáról* és a növendék az ékezetet nem jelölte meg, a tanár persze mind a hat (ennyi személy lévén) „postarol"-t aláhúzza s a növendék

hatszor írja ujra. Nem is fog az többé hibázni. *A ragozó módszerrel tehát megelőzzük a helyesirási hibákat,* s ennél nincs fontosabb a tanításban. Aki kijavította hibáját, tartozik azt azonnal a tanár után hozni és megmutatni.

Kezdetben egy órára elég egy ilyen példa:

Határozatlan alak	Határozott alak
Én egy tíz filléres bélyeget kér-ek.	Én megkérem *a* tanár urat.

Később azonban két ily példát vehetni föl egy órára, úgy hogy egy órában négy ragozás szerepelhet.

Már most mit tegyen a tanár oly osztályban, a melyben 50—60 növendéke van. Itt természetesen lehetetlen, hogy minden példát minden növendék végig ragozzon. Itt is abból indulunk ki, hogy 10—12 növendék ragozzon, utána jő a karban mondatás és a leiratás, mi alatt a többi tovább ragoz. A kikre nem kerül rá a sor, azokkal kezdjük a következő ragozást. Ezért fontos a karban ragozás, mert így legalább minden növendék legalább egyszer ragoz.

A példát vázában a tanár a táblára is írja. Mindenekelőtt két részre osztja a táblát, mintául a gyermekeknek. Pl.

Jelentő mód. Jelen idő.

Határozatlan alak	Határozott alak
Én pénz-t kér-ek	Én megkér-em bátyá-*m*-at
-sz	-ed
(Az ige töve)	-i
-ünk	-jük
-tek	-itek
-nek	-ik

Tehát csak a ragokat írjuk a táblára! Időkimélésből és számításból történik ez, hogy a gyermek is kombináljon. Ha valami változik a példában, mint például a tárgy (én pénzt kérek, te könyvet, ő kenyeret stb.), akkor a karban mondatásnál egy növendék (ez kitüntetés!) minden személy után előre mondja a változott tárgyat.

A ragozó módszerhez eddiginél több papir kell. Hogy ne drágálják a szülők, az első ragozást olcsóbb füzetbe írhatni s csak a véglegest (midőn befejezünk egy példát) iratjuk az úgynevezett vizsgálati irkába. Természetes azonban, hogy ez nem másolás, hanem teljesen az előbbenihez hasonló gyakorlat. Ezen füzet gyakorlatait már meg is számozhatjuk, pl. így:

Tizennyolcadik gyakorlat 1904-ik évi február hó 11-én. Igy legalább egész éven át gyakoroljuk a sor- és időhatározó számokat. Ez is jó csomó helyesirási haszonnal jár. Ily gyakor-

lat ragozásakor tehát a növendék élőszóval ezt is mondja a ragozás elején: Tizennyolcadik gyakorlat stb.

Minden órán kell gépiesen olvastatnunk is. Ez a ragozás után történik. A gépies olvastatás okvetlen meglegyen, mert ritka növendék kerül föl a közép-, vagy polgáriiskola I. osztályába, aki folyékonyan, egy sem, aki magyaros kiejtéssel tudna olvasni. A kiejtés módszere megtalálható nyelvtanom 9-ik lapján.

Itt csak azt teszem hozzá, hogy hasztalan dolgozik a nyelv tanítója, ha a többi tantárgyé nem támogatja. Ha a történelmi órán *ápá*-t mond a gyermek *apát* helyett, tüstént állítsa meg a tanár: Nem jó! vagy rossz! vagy más efféle jelszóval s erre a gyermek legyen köteles háromszor ismételni: apát, apát, apát. Ha harmadszorra megint elvéti, ujra hangozzék a kérlelhetetlen: nem jó! s ujra ismételje 3-szor.

Minden nemzet kényes nyelvbeli kiejtésére, csak a magyar fogad el akárminőt s tudtommal eddig semmiféle rendelet nincs erre. ***A jó kiejtés — jó helyesirás!***

Az elemeztetve olvasás fölösleges. Hogy elemezzen az olyan gyermek, aki bakalászva olvas s a mondat végén nem tudja, mit olvasott az elején? Ha megjön az elemeztetés ideje, akkor is mint nyelvtanomban bemutatom (83. lap) a mondat tárgyára legyen fő gondunk. Ezt nem lehet eléggé az idegenajkú növendék fejéhez verni. Az elemeztetés benn van módszerünkben, midőn a gyermek a mondat részeinél ezeket (tárgyalásuk alkalmával) és a ragozás folytán a tárgyat folyton aláírja. Heti öt órával még a gépies olvastatásra is alig jut időnk. Az elemeztetés (de csakis módjával és ahol kell) a harmadik osztályba való, ahol már jobban érti a gyermek azt, amit olvas. A polgári leányiskolákról nem szólok, mert miután itt (nemzetiségi vidéken is!) két évre van összezsúfolva a magyar nyelv tananyaga, megáll az eszem, hogy mit csináljon a tanárnő.

És most lássuk külön-külön a főbb szakaszoknál mi a teendőnk.

Hangok és betűk. (9. lap.)* E szakasz a tanév elején egyátalában nem tárgyalandó semmiféle módszerrel. A gyermek (nemzetiségi vidéken) alig érti, amit mondunk. Hogyan fogná fel a hangok természetét, az abc gyakorlati alkalmazását?

Miért kezdtem hát könyvemet e fejezettel? Hogy el ne rettentsek senkit könyvemtől s hogy ne láttasam merész ujitónak. A kinek tetszik, megmaradhat a régi rendszer mellett, melyet tapasztalatom folytán szivemből rosszallok. Magam az első 4—5 hónap után szoktam tárgyalni a hangtant s többet értem így el, mint a mikor ezzel kezdtem a tanévet.

Kezdjük ellenben a 13. lapon. Igy támaszkodunk legbiztosabban a népiskola beszéd- és értelemgyakorlataira.

13. lap (fönn).

---

* E lapszámok a polgári és középiskolai kiadáséi.

Kérdés.	Felelet.
Mi ez?	Ez tábla.
Mi az?	Az kályha.

Először a tanár mutat rá a tárgyakra (fölváltva közelire, távolira). Mikor ez megvan, akkor egyik tanuló a másikat kérdezi s ujjával mutat mindenre. (Mi ez? Ez gomb. Mi az? Az ablak.) Minden tanuló társát kérdezi, tehát kérdő párokra oszlik az osztály. Öt perc alatt az egész osztály végig kérdezi így egymást. Mikor ez megvan, akkor a felelő pár kezdi a kérdezést és fordítva az előbb kérdezők felelnek.

Most áttérünk a többes ragra.

Kérdés.	Felelet.
Mi ez?	Ez gomb.
Mi-k eze-k	Eze-k gombo-k.
Mi az?	Az ajtó.
Mi-k azo-k?	Azo-k ajtó-k stb.

A leirásnál, mint látjuk a -k ragot magában választjuk külön, hogy a többes rag tulajdonképeni mivoltában mint -k maradjon meg a gyermek tudatában.

Ha a párok egymást kérdezték, az eredményt leiratjuk.

15. lap. (Lenn. Fekete ez a bogár stb.) Minden gyermekkel találgattatunk ilyen mondatokat egyes és többes számban. A mit egy gyermek mondott, karban ismételtetjük. Élőszó után leiratás mint fönnebb.

16. lap. A tövüket változtató főnevek emlézendők.

18. lap. (A birtokos ragok.) Ez már ragozás mint (a 2. lapon) kifejtettem. Egy-egy gyermek minden személyben ragoz. A tanár a példa vázlatát a táblára írja. Atya, anya, bátya, öccs, láb — ezeket 3—4-szer gyakoroljuk és ugyanannyiszor iratjuk le.

21. lap. (Ki-é ez az erdő?) Mint a (mi ez? mi az?) kérdő gyakorlatnál. A többes raggal (ki-é-i?) várunk, míg az egyes megérett. Szintúgy ezzel: ki-k-é-i?

22. lap. Birtokos névmások. Nézetem szerint ezek a harmadik osztályig nem tárgyalandók. A nem magyar ajkúnál éppen azt nem győzzük írtani, hogy így beszéljen: Az enyém bátya, a tied könyv. Én az első két évben nem tárgyalom.

23. lap. Az összevont mondat. A leggyümölcsözőbb gyakorlat a vessző elhelyezésére. 8—14 napig gyakorlandó. A második osztályban ezzel kezdjük ismétléssel a tanévet és újra úgy gyakoroljuk, mintha nem tanítottuk volna.

23. lap. Állító és tagadó mondat. Fejtegetni miben áll, nem kell. Amit a gyermek úgy megért mint ezt, hogy „nem“, azzal kár az időt vesztegetni. Annál inkább gyakoroljuk *ennek révén* a 24. lapon a lenni ige ragozását.

27. 28. lap. Őszintén szólván az ige, főnév fejtegetését a III. osztályra szoktam hagyni. Az idő drága. Öt órából nem sok jutna így a nyelv derekára, a ragozásra. A 29. lap gyakorlata is (irjuk ki az olvasmányból a melléknevekat stb.) kihagyható. Itt csak az uralkodó rendszer iránti köteles kegyúri díjért van. Hanem annál inkább gyakoroljuk ezeket: A ház nagy-obb a kunyhó-nál stb. (29. lap közepe táján). Ennek már mondattani hasznát látom.

30. lap. A számnév. Elméleti tárgyalása fölösleges. A számtanban mindennap evvel van dolga a növendéknek. Annál ajánlatosabbak a *helyesirás végett* a 30. lapon (tőszámok) a betűben leirandó számok. Később a ragozásban mindig négy-, nyolcz-, százzal összetett példákakt irassunk a helyesirás végett (pl. Én tizennégy katonát láttam stb.). Az egész éven át továbbá a gyakorlatok feje alá irassuk a dátumot, pl.

Huszonnegyedik gyakorlat. Szenicen 1904-ik évi február hó 14-én. Ez gyakorlati számirás.

31. lap. Elméleti fejtegetése fölösleges, mert módszerünkben folyton a névmásokkal van dolgunk. 32. lap. Szintén. 33.—35. §. (33. lapon). Fontos szabályok; még fontosabbak tüzetes gyakorlással!

37. 38. §. (35. lap). Kihagyható.

39. §. Én rájöttem, hogy mikor az alanyt stb. is oly nehéz megértetni, a beszédrészek (főnév stb.) taglalása csak zavart okoz. Nem is tárgyalok beszédrészt, mert láttam, hogy a hol ez történik, a növendékek a főnevet az alanynyal zavarják össze. *Pedig fő, hogy a mondatrészek fogalma legyen alapos az első* két évben. A harmadikban a szóképzésnél könnyű aztán a beszédrészeket megértetni, mikor már a mondatrész tudata rendíthetetlen biztos. A 39. 40. §. tehát mellőzendő.

Szintígy az ige (36. lap) elemzése. A 37.—39. lapon levő igetáblázat tisztán csak a teljességért van könyvemben. Én ezzel nem foglalkozom soha, vagyis nem zavarom a tót növendék fejét. De idő sem volna a sok mellékidőre. A magyar élet idői a jelen és a mult. Jövőnk nincs. Erdősitől Szarvas Gáborig megállapitotta ezt a magyar nyelvészet. Hónapok telnek el, mig magyar embernek eljár a szája, hogy „fogok irni“-t mondjon. Akkor is németül konjugált, (Deutsche Conjugation) mint *Verseghy* mondja (Ung. Sprachlehre 1805. 98. és 261. lap). Révai mesterileg fejti ki, hogy az igekötőkben benn van a jövő. Mert ha azt mondom: *le* megyek, akkor a le helye még nem az, ahol beszélnek, tehát a jövőé. („A jövőt bizonyára leggyakrabban a *meg* igekötő is mutatja meg. Megirom — később irok, tehát jövőben irok“)*

---

* Ad futurum certius indicandum frequentissime auxilio est et haec particula *meg*. Megirom, scribo post, scribo in futuro. Révai, Antiquitates I. 217.

41. lap. A tulajdonképi igeragozás kezdete, a tárgygyal a középpontban, mely rendszerem súlypontja. Miért használom a határozatlan és határozott elnevezést, l. a függelékben. A ragozásban való eljárásról már e füzet elején volt szó.

A ragok, pl. a mult idő t-je, a felszólító és feltételes módok jegyeinek külön, esetleg, ahol lappanganak, aláiratása (pl. *olvass-on)* a legüdvösebb hatással van a helyesirásra, mint minden j
nap tapasztalom.

45. lap. A szóképzés. Ezt az egész szakaszt nem tárgyalom az első osztályban, ahol elő van irva. Egy lelkiismeretes kollegám, ki a régi rendszer szerint kénytelen tanítani, megvallotta, hogy ő sem ért rá a szóképzés tárgyalására az I. osztályban. Miért? Mert nemzetiségi iskolában nehéz a haladás. A gyermek nem érti meg tanítóját. És kérdem, való-e a szóképzés az I. osztályba? Mily nyelvbeli és értelmi érettség kell ehhez! Még a II. osztályban sem veszem elő, hanem a III. osztályban. Én általában három évi tanfolyamra osztom (nem könyvemben, mert hisz a min. utasítás megköti kezemet, hanem gyakorlatomban) a nyelvtanítást, holott most koncentrikusan a III. osztályban ujra előlről kezdik, mintha született magyarokat tanítanának. De mivel az utasítás kötelezett, az I. részbe vettem a szóképzést.

62. lap. A határozott ragozás példáiban a tulajdonnévi tárgy többszörös, hogy mint egynemű mondatrész a vessző használatára szoktassa a növendéket.

A tulajdonnevek tárgyi használatánál a térkép használata nem eléggé ajánlandó. ***Nagy baj az térképeinknél, hogy a névelős földrajzi nevek*** (pl. a Tisza, a Tátra) ***névelő nélkül vannak kiirva.***

64. lap. Feltételes mód. Az elméleti részszel itt is röviden végezhetünk.

70. lap. A személyes névmás mint tárgy. Ez a nyelvtanítás egyik legfontosabb fejezete, az élőbeszéd kohója. Szakaszokra kell osztani: Külön tárgyaljuk először pl. ezt: Én látlak tégedet, őt, önt stb. Szóval minden névmási alany külön tárgyalandó. Csak pár nap mulva következik, ahol a *te* az alany és így tovább.

72. lap. Kérdő gyakorlatok. Ugyan úgy, mint a 6. lapon kifejtők, pár perc alatt az egész osztály páronként végig kérdezi egymást s aztán leírja a példát.

80. lap. A pedig és noha kötőszavak megértetése a legnehezebb. A ragozás itt is hasznunkra válik.

83. lap. Fogalmazás szemléltetés utján. — Azt hiszem, mindenki tapasztalta, mily nehéz az átmenet a mondatszerkesztésről a fogalmazásra. Főmesterségünk az legyen, hogy a növendéket annak tudatára hozzuk, hogy mindent megfigyeljen és hogy a mit megfigyel, le is tudja irni. Hasztalan adtam egy darabig

ilyen feladatokat: Irjátok le, mit csináltatok mult vasárnap, vagy a szünidő alatt. Az eredmény az volt, hogy a növendék leirta, hogy pl.: Fölkeltem és mosakodtam, aztán imádkoztam, és jártam, aztán ebédeltem, és játsztam, vacsoráltam, aztán imádkoztam és lefeküdtem. Csak a cselekedetek és ezek részletes megfigyelése az, amire nem bírtam rákapatni növendékeimet.

Végre az az ötletem támadt, hogy mindenekelőtt arra kell megtanítani a növendéket, hogy önmagát figyelje meg. És ez csak az iskolában, szemünk láttára lehetséges. Ott az iskolában valami megbízást adok a növendéknek és mikor ezt végrehajtotta, apróra elmondatom és nyomban leiratom vele. Pl. menjen ki, nézze meg, mit lát a folyosón. Vagy nézze meg, tiszta-e a tábla háta. Vagy olvassa meg, hány fogas van, mi lógg azokon. Vagy nézze meg, van-e a kályha alatt valami. Vagy jőjjön ki, nézze meg az órámat, milyen stb. Mind ennek történetét onnét kezdve, hogy felszólítottam a helyére való meneteléig kell elmondania. És ekkor látjuk, hogy az és-ek és aztán-ok egyhangúsága az első, ami eltünik. Az ekkor, tehát, ennélfogva stb. változatos határozók és kötőszók alkalmazására tér rá a gyermekész.

Először a növendék maga mondja el első személyben. Ő és a többiek így írják le. Most jön a második személy. Egy másik növendék intézi az előbbihez szavát: Te neked azt mondta a tanár úr, hogy ezt, meg ezt tedd stb. A többiek is elmondják és mind leírják. Jő a 3. személy. X-nek a tanár úr azt mondta stb. Végre az udvarias *ön* (már csak nem fanyalodom a magára, melyet már Révai parasztosnak talált). A tanár úr önnek intett, hogy menjen ki hozzá stb.

84. lap. Az igeragok összefoglalása a tanár belátásától függ. Magam, őszintén szólva, ezt egész éven át folyton cselekszem, de hogy külön órát szenteljek neki, arra heti öt óra mellett nem mertem eddig gondolni.

87. lap. Egyéb, határozott ragozást vonzó beszédrészek. Ezeknek csak a harmadik osztályban kerithetem sorát. A második osztályban nyelvtanomat 84. lapján befejezem. És aki alaposan akar dolgozni, nem is mehet tovább, mint hogy a határozott ragozást a II. osztályban csak arra szorítja, ha a tárgy 1. névelővel, 2. mutatónévmással, 3 birtokosraggal van meghatározva, 4 ha a tárgy tulajdonnév, 5. ha a tárgy harmadik személyű névmás.

A 87. laptól kezdve tehát nyelvtanom (belefoglalva a szóképzést is) a harmadik osztály tananyaga. Igy az oktató az óriási anyagot három tanfolyamra osztva végzi el. *És ha a latinnak és németnek négy év kell, a magyarnak is kell majd annyi idegen ajkú gyermek számára.* Mert az, hogy a többi tantárgyat magyarul tanulja, magában nem ér semmit, ha a nyelvtanítási módszer rossz.

87. lap. Itt kezdődik tehát a III. osztály, vagyis harmadik tanfolyam anyaga.

91. lap. A vonatkozó névmás itteni példái kiegészítendők még a következőkkel:

Aki. Lát-t-am *az*-t az ember-t, akiről te beszél-t-él.
Ki-t?
Lát-t-ad *az*-t az embert, akivel én szerződ-t-em.
Lát-t-a *az*-t az embert, akinek eltörött a karja.
Lát-t-am *az*-t az ember-t, akitől ti pénz-t kap-t-atok.
Lát-t-átok *az*-t az ember-t, akihez mi indul-t-unk.
Lát-t-ák *az*-t az ember-t, akiért Jánosék jót állo-tt-ak.

Amely. Ismer-em *az*-t a könyve-t, amelyről szó van.
Ismer-ed *az*-t a szer-t, amely-lyel *a* ruhá-t tisztít-ják.
v
Ismer-i *az*-t az irato-t, amelynek egy szava olvashatatlan.
Ismer-jük *az*-t az orvosságot, amelytől annyian meggyógyul-tak.
Ismer-itek *az*-t a növény-t, amelyhez oly nehéz hozzájutni.
Ismer-ik *az*-t a könyve-t, amelyért Jánosék annyi pénz-t ad-t-ak.

92. lap. 59. §. Kifelejtődött e §-ból: vagy ha a tárgy harmadik személyű (őt, őket) magáraható és egymás kölcsönható névmás. Ezeket azonban tüzetesen tárgyaltuk. A teljes szabály, vagyis törvény leghátul, a pótlásban található.

103. lap. Kérdés és felelet. (Kinek írtál levelet? stb.) mint a 6. lapon a kérdés és felelet módját taglaltam.

105. lap. Hasonlító mondatok. Hibás (németes) hasonlítás: nagyobb mint bátyja, (größer als sein Bruder) e helyett: nagyobb bátyjánál.

114. lap. (Fenn. Tüntessétek el az X versből az idézeteket!) Megbecsülhetetlen gyakorlat ez. Beszédben és irásban a gyermek nagyon nehezen vehető rá arra, hogy az idézetet átolvaszsza a folyó beszédbe. Mert ez nehéz, azért, mert a személyek ragjait is el kell változtatnia. De éppen ezért fontos ez reánk nézve. Előveszünk valamely olvasmányt, melyben sok az idézet. Egyik oldalra iratjuk az eredetit, másikra az idézet beolvasztását a folyó beszédbe. Igy:

Az eredeti.	*Az idézet eltüntetve.*
Akkor mondá Isten: „Legyen világosság!“	Akkor (t. i. *azt*) mond-á Isten, hogy legyen világosság.
Isten mondá: „Ne egyetek abból, ingyen se illes-s-étek *azt*, hogy valami módon meg ne hal-j-atok!“	Isten mondá (t. i. *azt*) hogy ne e-gy-enek abból, ingyen se illes-s-ék *az*-t, hogy valami módon meg ne hal-j-anak.

Függelék.

Tárgyas-e vagy határozott?

Rem et personam quasi digito demonstro. *Erdősi.*

Végezetül szükségesnek látom megokolni, miért használom nyelvtanomban a határozott és határozatlan elnevezést a jelenleg uralkodó tárgyas és alanyi ragozás helyett.

Az utóbbi elnevezések vagy egy negyedszázada lettek divatosakká, anélkül, hogy a nyelvtanítás jobbá lett volna. Vagy 25 éve annak, hogy megindult az irtó hadjárat a jó öreg Szvorényi és társai ellen, kiktől mi igen jól megtanultunk magyarul. Az ő osztályozó eljárásukat felváltotta az philologizálás, mely felnőtt és kivált magyar embernek jó lehet, de gyermeknek és nem magyar gyermeknek nem sokat használ. Az előtt pl. a participiumokat, gerundiumokat mind az igénél tanulta meg a gyermek. Igy jobban észben tarthatta, hogy az állva, állván, állni, álló, állott, állandó is az igéhez tartozik, mint ha most százfelé van szétszórva a nyelvtanban. No de ez ellen én kis pont vagyok, hogy harczoljak. Csak azt jegyzem meg, hagy az egész új nyelvtani rendszer csak külsőség. Mert a lényeg megmaradt. Csak változtatás történt külsőleg, hogy első látomra másnak tünjék föl az új nyelvtan. Az újítók szempontjából rosszaknak kellett lenni e műkifejezéseknek: *nyelvtan,** *rag, névszó,* (Fogarasitól vették a magyar nyelv metaphysikájából 1834.) *alany,* második *kiadás* (melyből azonban az újítók a német Ausgabe daczára a harmadikat még jobban szeretik) a tanítóképző-t, mellyel a rossz tanítóképezdét helyettesítették, bár amaz épp oly rossz, mert a német bilden-ből ered. Ha ezeket megtartották, miért vetették el a régi határozatlan és határozott kifejezést, mely Szenczi Molnártól Verseghyig tudományosan lett megokolva és megállapítva? Egyik úrnál azt olvastam, hogy ez a német nyelvtanokból csúszott be mint bestimmte und unbestimmte. Nem áll! *Mert a német is tőlünk vette, Szenczi Molnártól és utódaitól.* Még Verseghy is, aki hadat izen az egész régi nyelvészetnek, megtartja, sőt a határozott ragozást „demonstrative Form"-má fejleszti német nyelvtanában; vagyis még jobban megnevezi mit ért alatta. Ez 1805 ben történt. Utánna 42 évvel jelent meg az akadémia nyelvtana, melynek szerkesztői még sokan latinul tanulták a magyar nyelvtant s így a verba determinata-t nem a német bestimmte-ből vették. Jókai pompás novellájában is, „A vén sas"-ban van szó a magyar nyelv tanításáról s ő is határozatlan és határozott alakról beszél. Tán ő is a némettől tanulta volna?

---

* Révai *nyelvtanítás*-t ajánlott.

Nem! Az egész csak a minden áron eltérni akarás céljából történt, hogy a régi rossznak tünjék föl. Pedig a tárgyas és alanyi a rossz. Mert nem a tárgyról van szó, hanem hogy meg van-e határozva vagy sem. Tárgya van az alanyi ragozásnak is. A tárgyas ragok meg éppúgy alanyi ragok, mint a tárgyas ragozáséi.

Sőt az új technikus terminusszal elterelik nyelvészeink a figyelmet a fődologtól, a tárgy meghatározásától. Épp azért a kisebb nyelvtanokban ennek törvényét vagy éppen nem, vagy alig érintik. Mit ér hát pl. Királyi Pálnál a tárgyas műszó, mikor a tárgyat kiegészítőnek nevezi? Igy hát kiegészítős ragozásról kellene beszélnie.

A mai humanizmus (sokszor álhumanizmus) világában mindennek a jó oldalát szokás kutatni s azt, még ha súlyban kisebb is, döntő védelem tárgyává tenni. Dreyfuss pörét nem revideálták-e? Görgeyt nem iparkodnak-e minden áron rehabilitálni? Nem régiben előfordult az is, hogy egy valóban ártatlanul elitélt embert Szegedről 15 évi sanyarú fogság után szabadlábra helyeztek, mert kitünt, hogy ártatlan.

Egy ilyen, ártatlanul elitélt szenvedő perét kérem én revideáltatni. Ez a körülbelül 25 éve nyugalmazott határozott és határozatlan igeragozási alak műszava.

Mindegy az, akárminő műszóval tanítunk meg valamit. Azonban az én felszólalásom talán egyébre is ráirányozza a figyelmet. Talán arra is, hogy a jó technikus terminus egyúttal a nyelv lényegére is jobban ráirányozza a figyelmet. És ez nálunk nem közömbös valami. Nekünk a magyar nyelv számára még hódítanunk is kell. A philologizálásnál nálunk még fontosabb az iskolában a grammatika. Az a kérdés, hogy millió meg millió német, tót, oláh, szerb gyermeket meg tudunk-e tanítani magyarul vagy sem. Ettől függ nemzeti fenmaradásunk.

Volnának csak nyelvtaníróink nemzetiségi iskolákban, meglátnák, mennyire fontos a jó nyelvtani műszó. Ott van pl. az infinitivus, melyet az ige főnévi alakjának szokás nevezni. Hajdan határozatlan igének hitták. És ebből jobban meg is lehetett értetni, mi is az voltakép. Mert mi is az infinitivus? Az az igei kifejezés, melyben sem a cselekvés módja, sem ideje, sem személye, sem száma nincs megjelölve: azért határozatlan. Ha azonban azt mondom a tót gyermeknek, hogy ez az ige főnévi alakja, a fönnebbiekre nem tér rá magától. Az is megzavarja, hogy az -s képzős ige (ír-ás) körülbelül ugyanaz, a mi ír-ni. Ugyanígy vagyunk az ige melléknévi alakjaival (író, irott, irandó). Itt is a a gyermeknek előbb egy más fogalmat kell elképzelni (a melléknévét) s azon át kerülővel jutni rá a lényegre. Ilyen kerülőkre pedig a gyermek, kivált a tót gyermek (mely fantáziában tán legszegényebb hazánk gyermekei között) nem képes. A mit a

műszó s ennek rövid kifejtése nem világit meg előtte, azt ő eszmetársítás által soha sem ismeri meg. Hajdan a participiumokat a latin módjára nem a szóképzés, hanem az ige fejezetében tanították és ez alkalmasabb is volt arra, hogy a gyermek a participiumban igét lásson. No de nem török lándsát e kérdésben. A műszavakra nézve még csak annyit jegyzek meg, hogy *nálunk, a hol annyi nyelvet tanul a gyermek, tán jó lenne végre egységet hozni a műszavakba. Mert, ha a gyermek a magyarban, latinban, németben folyton más meg más műszavakkal találkozik, biz ez megzavarja fejecskéjét,* vagy legalább is eltéríti őt a fő vívmánytól, mely abban áll, hogy az összes nyelvekben bizonyos egységet lásson.

Az ú. n. tárgyas ragozás törvénye mindennél fontosabb. Ez a magyar nyelv szelleme. A ki ezt megbírja, az tökéletes magyar. Fájdalom, nyelvtaníróink e törvényre nem nagy figyelmet fordítanak. A kisebb nyelvtanok legtöbbjéből az egész törvény hiányzik, vagy ha nem, csak úgy mellékesen van megemlítve. Persze nyelvtanaink mind magyar gyermekek számára irattak, a kikkel ez a törvény velük születik. De már a német, vagy tót gyermek mit csináljon e törvény nélkül? Felnő úgy, hogy pocsékabbnál pocsékabb beszédekkel kínozza a magyar fület. De meg a tárgyas ragozás törvénye a szórend, a nyelvi structura alapja. A ki ezt nem tudja, az semmit sem tud. Innét van aztán, hogy tót vagy más vidékeken, ha a gyermek elhagyja az iskolát, egy darab ideig még megmarad a fejében az a pár száz magyar szó, amit ott tanult, de lassan az is kihull emlékezetéből. Itt, az én városkámban látom, hogy olyan leány, aki három polgári iskolai osztályt végzett tíz év előtt, ma már alig képes magát kifejezni. Ellenben a nyelvbeli structura a szavakat is jobban megőrzi az emlékezet számára, mert abban egy szóhoz egyúttal több szó kapcsolódik és e kapocsban öntudatlanul ott van a grammatikai szellem. És nyelvtanunknak nincs több olyan structurai alkalma, mint a tárgyas ragozás. Mivel nehezen tanulható, legmélyebben is furódik az elmébe.

És ki kell mondanunk, hogy a nem is régi, hanem legrégibb magyar grammatika sokkal többet törődött a tárgyas ragozással, mint a mostani. Már Erdősi, midőn oly szépen elmondja a tárgyas ragozás törvényét (ha ugyanazon igéhez tulajdonnév vagy mutató névmás vagy harmadik személyű névmás járul, akkor a végső *-k* betű helyet *-m*-met vesz föl, mindazon ragokkal együtt, melyek a névmások ragjainak a jegyei)* azonnal példát tesz

---

* Quod si idem verbum constructur aut cum nomine sine proprio, sine appellativo, aut etiam pronomine accusativus casus, tertiae personae, pro litera *k, m* obtinebit notam nimirum pronominum affixorum cum caeteris (Corpus Grammaticorum 59.)

hozzá: Ama Petrum aut illum, amas etc. Szeretem, szereti etc. Utódai pedig, az egy Komáromi Csipkés Györgyöt kivéve (ki igen kusza, zavaros fő), midőn felállítják igetáblázataikat (paradigma), a tárgyas alaknál folyton odateszik, hogy *Láttya,* videt hoc vel illud. *Issza,* hunc potum hibit. És mit teszünk mi ma? Megcsináljuk az alanyi és tárgyas schēmákat, de hogy milyen összefüggésben használjuk az igét más mondatrészekkel, azzal nem törődünk.

Talán épen annak, hogy az első igazi nyelvtant szerzője, Szenczi Molnár Albert idegen ember számára (Vilmos, hesseni tartomány-gróf) írta, talán annak köszönheti, hogy oly gyakorlatiasan foglalkozik a tárgyas ragozással.

Rendszerének tökéletesítője, Pereszlényi (1682.) szintén az idegen embert tartotta szem előtt. Olvasó barátom, mondja előszava végén, ha ki akarod venni a belét a magyar nyelvnek, törd fel a dióját.* Előszavában gyönyörűen indul ki a nyelv és kivált a magyar nyelv geniuszából következő szellemes nyilatkozatával, melyben a legvilágosabban meg is rajzolja a magyar nyelv individualitását:

Nincs olyan nyelv, édes olvasóm, melynek ne volna meg a maga gordiusi csomója. De a magyar olyan nehéznek tetszik, hogy sokan inkább gyakorlattal hiszik, hogy megbirkóznak vele, semmint bizonyos szabályokba foglalhatónak vélik. (Hányan hiszik ezt ma is!)

Szembeszökő ez mindjárt a birtokos névmások szerkezeténél, a melyet a magyarok, a héberek csodálatos rövidségével vetekedvén, úgy alakítanak, hogy a névmások utolsó betűit, avagy szótagjait toldják a főnévhez. Ugyanazt teszik a határozott cselekvést jelentő igékkel.**

Daczára annak, hogy Pereszlényi alább azt állítja, hogy ezt a minden nyelv anyjától, a hébertől kapta a magyar nyelv, ez nem változtat azon, hogy igazán fölismerte a magyar nyelv eredeti sajátságait s akaratlanul is rendszerbe foglalta azokat.

De térjünk vissza az ő elődéhez.

Szenczi Molnár Albert egyéb példái s következők: Láttya imezt; láttattya azokat. Kéri jutalmát. Kéreti az adósságot.

---

* Tu interim amice Lector, si linguae Ungaricae nucleum excerpere vis, Nucem frangas, oportet.

** Nulla linguarum est, benevole Lector, quae non suos videatur habere nodos prope Gordios: Ungarica certe tantae molis apparet, ut haud plerique longo potius labore superandam, quam legibus certis concludendam esse putent. Haec se oculis offert statim in structura Pronominum possessivorum, cum substantivis nominibus, quam Ungari, mirum hebraeorum brevitatem aemulantes, ex ultimis Pronominum literis, aut syllabis, substantivo affixis, formare solent. Idem faciunt in verbis activae significationis sensus determinati.

(I. 18.) A második könyvben a 8. fejezetben az accusativus igazodásáról (de rectione accusativi) beszél s egész fejezetet szentel e fontos themának. Íme példái: *Látlac tégedet. Kérlec titeket. Tudlac tégedet. Kiczoda légy.* Marc. 1. *Meddig tűrlec titeket?* Luc. 9. *Az levelet irom. Az embert látom. Az pénzt kéric. Az utat járjác. Mondhatom az igazat. Házamat építetem. Szemeimet világosíttya. Kérem Istent. Pétert szeretem. Anna láttya Lukáczot,* Tatár *dullya Magyarországot.* De Szenczi még a kivételre is tekintettel van: Egynémely ige accusativust vonz, melynek származékai dativust kivánnak: (Pauca quaedam verba activa accusativum regnant, quorum derivata Dativum requirunt, ut) *Imádom az Istent,* vel *Istent imádok,* Deum adoro *Imádkozom az Istennec,* supplico Deo. Sz. Molnár itt tehát úgy magyarázza, hogy némely esetben a tulajdonnév dacára határozatlan a ragozás, hogy az illető ige dativusos esetet vonz természeténél fogva, nem abból indult ki, hogy a tulajdonnév köznévvé válik (pl. Petőfit látok benned) határozatlan a ragozás.

Nem említi Sz. Molnár a harmadik személyű névmás, az -ik képzős határozatlan névmások, a magárahatóó névmás és a kölcsönható névmás (egymást) határozott ragozást vonzó törvényét. De hogy is említhetné a XVII. században, midőn pl. az akadémia 1847-iki hivatalos nyelvtanából is hiányzik a kölcsönható névmás vonzása.* Sőt újabb nyelvtanainkból is *(a melyek t. i. tárgyalják a tárgyas ragozást!),* hol ez, hol az hiányzik.

Már majdnem mindenre kiterjed Sz. Molnár geniális utóda, a jezsuita Pereszlényi. Sőt *tárgyal olyanokat, a miket ma egy nyelvtan sem,* úgy, hogy elbámul az ember a gyönyörtől, mit mívelt a magyar ész 1682-ben Pereszlényiben. Íme példái: A bizonyos tárgyat meghatározó ige jegyei:

(Signa verbi ad certam rem determinati (Pars III. caput 3.). 1. *Egyik se értse felebaráttya szavát.* Gen. 11., 7., 2. *Halgat a bárány, mikor a gyapját nyírik.* 3. A névmások harmadik személyének tárgyesete, ezek: (Accusativi Pronominum tertiae personae hi) őtet, őket, magamat, magadat, magát, azont: *Harmadszor azont elő nem hozza.* Job. 33. 14. Megjegyzendő, hogy a harmadik személyű névmást mint határozott ragozást vonzó tárgyat először Geleji Katona István (1645.) hozza föl ilyen különös érveléssel: Az Imperativi praesens verbumoknak, tertiae personae nomenek, vagy pronomenek, mellé tétetnek, mindenkor d-ben kell kiiratniok, vagy pronunciáltathatnak jól ki, vagy nem. Mint: *Tartsd, értsd, irtsd* etc., *tarts meg engem, tartsd meg őtet, vagy valakit pro tartsad, értsed* etc., *per syncopen*

---

* Tudomásom szerint csakis Verseghy (Neuverfaßte ung. Sprachlehre 1805) említi meg.

(kötőhanggal). E megkülönböztetés a kitett és ki nem tett, de alattomban értendő tárgygyal, igen finom valami Gelejinél.

4. A tulajdonnevek tárgyesete más: *(Accusativi nominum propriorum ut): Azon kérte Istent Salamon: nézi Egyptust. Genes. 25., 18.*

5. *Quando Accusativo praefixus est articulus a' vel azt:* (Mikor a tárgyeset elé a vagy azt névelő járul). *Iszsza a hamisságot. Job 15., 16.*

De a miben Pereszlényi a mai nyelvtanoknak is mintát ad, az a megfigyelése, hogy az alattomban értetődő határozott tárgy is határozott ragozást kiván. Ime:

6. *Quando articulus azt, ezt vel Pronomen őtet, őket occulte posita esse intelliguntur, ut.* (Mikor az azt, ezt névelőt vagy az őtet, őket névmást lappangóknak kell gondolnunk). *A' mit nem adot* (sic) *a' szerencse, el nem veheti, subintellige* (értsd alattomban) azt. *Contingit id plerumque quando relativum praecedit antecedens, ut in Exemp.* (Ide tartozik az is, mikor gyakran a vonatkozó névmás elül áll.) *A' kit Isten szeret, a világ gyülöli.*

De leggeniálisabb Pereszlényinél a hogy-os mellékmondatnak az igeragozásra való hatása fölismerése; Idem contingit sequente coniunctione, hogy quod, ut, (ide tartozik a hogy-gyal való összekötés). *Ki jelentette meg néked, hogy mezítelen volnál?* Gen. 30., 11.

Nyomatékosság végett külön felsorolja a határozatlan ragozás eseteit is: *Signa vero verbi indeterminati sunt 1. Accusativi.* A határozatlan ragozást kivánják különösen 1. ezen szenvedő esetek: *Engemet, tégedet, minket, titeket, benneteket; 2. Mellyet, a kit, ollyat, illyet, ennyit, valakit, senkit, akárkit, eggyet, kettőt etc.*

Még a kérdés és felelet közti viszonyra is van szeme. Ha a kérdés igéje határozatlan, a felelete is az. Viszont ha határozott, a felelet is határozott. Példái: *Tudczé leczkét? Tudok. Tudczé deákul? Tudok. Tudodé a leczkédet? Tudom.* (IV., I., 3. De interrogatione et responsione.) Egyébiránt, bár Pereszlényinél a a mondattan hiányait szokás kifogásolni, épen ő az alaktan kapcsán sok pompás mondattani felfedezésre jut. Így pl. a kettős birtokos és a vonatkozó névmás számbeli egyezése alkalmával (Corpus grammaticorum 511., 514.) a legmodernebb tanulságokat adja.

A Corpus grammaticorumban négy olyan kiváló nyelvész van, a kik az ú. n. tárgyas ragozás fogalma- és műszavának kifejtésében vetekednek egymással. Ezek: Szenczi Molnár Albert, Komáromi Csipkés György, Pereszlényi és Kövesdi.

Lássuk ezeket részletesen.

Erdősi, bár fölveti a tárgyas ragozás szabályait, de a két ragozási módnak nem ad külön nevezetet. Négy igeosztályt állít

fel s ezekben az első a határozatlan, a második a határozott (tárgyas.)

Ordo primus verborum transitivae formae cum affixis. (Az átható igék első osztálya ragokkal.) *Ordo secundus transitivorum cum affixis pronominibus.* (Az áthatók második osztálya névmás-ragokkal.)

Szenczi Molnár Albert az első, ki nevet ad a kétféle ragozási alaknak:

Activum verbum tam primum quam secundum rursus est indirectum, aut directum. (A cselekvő ige meg úgy az első mint a második (amaz az egyszerű, emez a míveltető ige nála) nem egyenes, vagy egyenes.)

Indirectum est, cujus actio non dirigitur in rem vel personam articulo aliquo vel genitivo aut possessivis affixis notatam et demonstratam, ut etc. (Nem egyenes az, melynek cselekvése nem irányul valamely névelővel, sajátítóval, vagy birtokos ragokkal jelzett és mutatott tárgyra, mint): *lát, kér; láttat, kéret.*

Directum est, cujus actio dirigitur in rem vel personam articulo certo, genitivo vel possessivo aliquo demonstratam et circumscriptam, ut: (Egyenes az, melynek cselekvése névelővel, sajátítóval vagy birtokossal megmutatott és körülírt egészen bizonyos tárgyra irányul — dirigitur, mint): *Láttya ímezt, láttattya azokat, kéri jutalmát, kéreti az adósságot.*

Negyvenöt évvel Sz. Molnár után jelent meg (1655.) Komáromi Csipkés György nyelvtana, mely *általában véve* nem haladás. Zavaros, kusza mű, mely főleg azon mégis méltánylandó furcsaságáról nevezetes, hogy a *ver* ige nyolcvanféle képzését erőszakolja ki, csakhogy nyelvünk gazdagságát mutassa meg. De a tárgy és a cselekvés közti viszony sajátszerűségét — bár példák nélkül — mégis érdekesen taglalja. Az ő műszava *határozott* és *határozatlan: definitum, indefinitum.* Három osztályt állít fel, a határozottat, határozatlant és a második személyt tárgygyá tevő *(-lak, -lek)* alakot, melyet különben elődei is tüzetesen taglaltak. Ezt a -lak, -lek alakot ő osztbatatlan tárgynak mondja (individuificum).* De azt K. Csipkés is kiemeli, hogy a cselekvés mindig határozott, vagy határozatlan tárgyra hat (transeunt vel in obiectum definitum vel indefinitum). A különben zavaros Komáromi Csipkés egy genialis újítással

---

* Ita igitur verba actionem actualem, potentiam agendi, procurationem actionis, potentiam procurandi actionem significantia transeunt vel 1. in obiectum indefinitum, nempe aliquid, ut desinentia in ok, ek et em, om quaedam (ez alatt az ikes igéket érti); vel 2. in obiectum definitum, nempe hoc vel illud, ut desinentia in om, em quaedam; vel 3. in obiectum individuificum, nempe te, ut desinentia in lak, lek praecedente consona.

mulja felül valamennyi társát. ***Ő használ először az igére és tárgyra egyaránt egy műszót.*** Nála a cselekvés is határozott, a tárgy is. A többieknél is így van ez, de nem éppen a műszóban. Certa res — verbum directum, determinatum. De Komáromi Csipkés subiectum definitumról (II. 6-ban így a 8-ban már obiectumnak mondja) és verbum definitumról beszél. A lényegben ő sem adott többet mint társai, de az elnevezésben világosabb.

Sorrendben Kövesdi az utolsó (1686.), de Pereszlényi előtt kell tárgyalnunk, mert nem mond újat, hanem Sz. Molnárt követi. Nem valami nagy szellem, mert az igét úgy határozza meg, hogy: az eléje tett névmásról lehet ráismerni. (Verbum cognoscitur ex praeposito Pronomine Caput V.) Műszava, levezetése egészen Molnáré, csakhogy rövidítve: Nem egyenes ige az, melynek cselekvése nem irányul mutató névmással vagy valamely birtokos névmással körülírt tárgyra vagy személyre. *(Indirectum est, cuius actio non dirigitur in rem vel personam Pronomine Demonstrativo, aut Possessivo aliquo circumscriptam.)*

Egyenes, a melynek cselekvése mutató vagy birtokos névmással körülírt tárgyra vagy személyre irányul, mint: *olvasom ezt a könyvet (Directum est, cuius actio dirigitur in rem, vel personam Pronomine Demonstrativo: hic, is, ille, ipse; aut Possessivo: meus, tuus, noster, vester circumscriptam ut.* L. a fenti példát.)

Sz. Molnár és Kövesdi tehát a cselekvést egyenes vagy nem egyenesnek (directum, indirectum) mondják. K. Csipkés már határozott és határozatlannak. Ujszerűen és jellemzően fejezi ki a cselekvés határozottságát Pereszlényi. Igei műszava a legjobb valamennyi között; K. Csipkés abban áll fölötte, hogy a tárgyra is ugyanazon műszót használja. Nála az ige verbum determinatum vel indeterminatum (határozott, határozatlan). Már fönnebb kimutattuk, mily éles szeme van a tárgy majd minden esetlegére. De ő új műszavával is iparkodik világosabbá tenni a fogalmat. Az igehajtogatás első osztálya — mondja — a határozatlan cselekvő igéké, a melyekhez tartozik sok átható és át nem ható ige (prima — coniugatio t. i. — est verborum activorum indeterminatiorum, ad quam referuntur multa etiam neutra transitiva et intransitiva).

A másik igehajtogatás a bizonyos tárgyra mutató határozott cselekvőké. (Altera est activorum, ad certam rem determinatorum.

A tanulság ez ősi grammatikusainknál tehát az, hogy ők mélyére láttak a tárgyas ragozás oly különös törvénye kútfejének és azt a — ma sem másképp formulázható mondattani szabályt vonták ki, hogy a tárgy igazgatja az igét. De mivel gyakorlatiasan mutatták is ezt meg, megcáfolják utólagos gáncsolóikat, mintha csak alaktant írtak volna; mert hisz azt is ki-

sötötték, hogy a tárgy igazgatja a mondatot. És ez a legnagyobbszerű mondattani tanulság. Sajátszerű jelenség ez a nyelvek között a magyarban. A realisztikus gondolkodásmód legpedánsabb jelensége. A magyar embernek nem elég, hogy lát vagy kap valamit, hanem egész közelről akarja látni vagy megkapni azt a valamit, hogy csakis épen ezt és nem mást látott vagy kapott. Még azzal sem éri be, hogy azt mondják neki: ilyet, olyat (ezek is mutató névmások). Nem ilyen kell neki, hanem a reális, nem a képviselt, hanem önnön valójában tapasztalható. Csak úgy hisz benne.

A magyar tárgy úgy meg van határozva, hogy szinte színében, alakjában, lehelletében jelenik meg előttünk, vagyis elevenen áll elénk. Még az sem határozott valami a magyar szemnek, fülnek, kéznek, orrnak, ha azt tudja, hogy egyet, kettőt, szépet vagy sokat. Ezt, csak épen ezt akarja!

A milyen reális a magyar észjárás jelleme, olyan az első grammatikusáé, Erdősié, aki kimondja, hogy szinte ujjal mutat rá a tárgyra (rem et personam quasi digito demonstro. De affixis cum Nominibus). És ezt a realizmust a magyar tárgynak az igeragozáson kívül a meghatározás szervei (ragok, fajszók) adják meg. Hogy ez a súlypontja a magyar nyelvnek, azt Pereszlényi kereken ki is mondja előszavában:* A tanuló számára nem csekély akadék kiváltképen a cselekvő igék ugyanazon személyeinek kettős, sőt hármas ragozása, mint: tanítok, tanítlak, tanítom, Szeretek, szeretlek, szeretem. De hogy Pereszlényi szellemes tudós volt, azt az is mutatja, hogy a dolgok mélyére szeretett hatolni, és gyönyörködött a nyelv sajátságain, amely élv oly különös valami a száraz XVII. században. A birtokos ragok tárgyalásánál így szól: Szép, de nehéz sajátságára bukkanunk itt a magyar nyelvnek. (Hic *pulchra*, sed difficilis, Ungaricae linguae proprietas occurrit.) De már egyik elődе is, Gejeli Katona István elárulja, hogy a tudományos élv gyönyörét is tudták akkor éldelni. Tsudálatos szép terhes Magyar szó (Anya-szentegyház), mellynél szebb nem lehet, mondja. (XXII.)

A XVIII. század nyelvészete, amennyiben volt ilyen, Pereszlényi alatt állott. Hisz az iskolákban is az ő magyar nyelvtanát tanították. Még 1798-ban is Farkas németre fordítja Pereszlényi nyelvtanát. A híres Debreceni grammatikában a határozatlan ragozást segítékes, a határozottat ragasztékosnak nevezik a szerzők. Ez az első eltérés a régitől. Ez az elnevezés oly szerencsétlen, mint a mai alanyi és tárgyas, mert távolról sem jelzi a tárgy meghatározottságának módját. Senki sem is követte a Debreceni grammatikát ebben. Révai, bár többször el-

---

* Commune praeterea discentibus offendiculum est in verbis activae praesertim significationis earundem personarum duplex, aut triplex usus, ut: tanítok, tanítlak etc.

ismerőleg szól e nyelvtanról, mint nagy tisztelője Pereszlényinek, az ő elnevezését használja. A ragozás módjáról nem mond ujat. Amit mond is, nem az Elaboratior-ban, hanem az Antiquitates literaturae hungaricae-ben (1799-ben, 185—187. lapon, 91. §.) mondja. Összegezi az eddigi szabályokat, de bőven idéz példákat, főként Pereszlényiéit.

Verseghy (1805.) tárgyalja nyelvünk e fontos kérdését a legművésziebben és legteljesebben. Ő a magáraható névmást is mint határozott tárgyat említi. A legfinmabb kivételekre is van szeme. (Pl. „Magadat talált?“ nem: „Magadat találta?) Ő említi fel az egymás kölcsönható névmást, mely mint határozott tárgy az akadémia 1847-iki nyelvtanából és a maiakból is hiányzik. Az elhallgatott tárgyról (Von der Verhehlung des Accusativs) amit ír, az a magyar nyelvészet egyik legremekebb fejezete. Verseghy különben, aki minden addigi grammatikának hadat izent, elfogadja a régi határozott műszót. Elfogadja, mert a nyelv szelleméből folyónak tartja. Sőt éppen ezért még nyomósabbá teszi, midőn mutató formának nevezi (bestimmte oder anzeigende Form).

Azt hiszem, sikerült kimutatnom, hogy a határozott és határozatlan elnevezést nem a németektől vettük át. Sőt ha átvettük volna is, akkor sem német dolog lenne az, hanem magyar, mert hisz a németnek nincs kétféle igeragozása. Igy még, ha — ami nem áll — a német találta volna ki számunkra, akkor is el kelleni fogadnunk. Hanem átvettünk a némettől mást. Nyelvtanaink mondattana — német. A magyar mondattannak a tárgy-, az igemódok- és kötőszavakból kellene kiindulni s ezt nem látom nyelvtanainkban. Hiszen beérném én ezekkel így is magyar vidéken. De nemzetiségi vidékeken az ily nyelvtannak nem vehetni hasznát.

Régi grammatikusaink arra tanítanak, hogy a tárgy és ige közti viszonyt vegyük jól szemügyre. A tárgy a magyar mondat gerince, ezen épül minden, ezen a szórend nagy része. Meg kell vallanunk, mai nyelvtanaink nem állanak ezen az alapon, a melyen kivált Sz. Molnár és Pereszlényi állanak. Hiszen van olyan előkelő, igen használt nyelvtanuuk, mely tárgyas ragozásról beszél és a tárgyat mindenütt kiegészítőnek nevezi. Szerinte a tárgyas ragozás helyesebben kiegészítős ragozás lehetne.

Ennyire külön él az illető szemében a tárgy az igétől! És azért is gondolom én, hogy a régi határozott és határozatlan műszóban mély logika van, mert az egyenesen a tárgy meghatározására irányozza a figyelmet és nem lelketlen igeragozási schemát ad, hanem az ige odanövését a tárgyhoz mutatja. Az összes grammatikusok szerint, ha a tárgy határozott (certa res, obiectum definitum), a cselekvés is az (directum, definitum, determinatum). Magyar nyelvtanaik beosztása egészen a latiné. Hiszen Erdősi magyar nyelvtana voltakép pláne latin nyelvtan, mert bővebb ismertetés végett mindig Donatusra, a középkori latin

grammatikusra utalja a tanulót. De a tárgyas ragozásban tökéletesen a magyar nyelv szelleméből dolgoznak és olyan törvényt állapítanak meg, mely ma sem lehet más és jobb.

Épen azért, szerény véleményem szerint, a régi határozott és határozatlan műszó jobb a mai „tárgyas és alanyi“ ragozásnál.

Először is azért, mert *a ma tárgyasnak nevezett ragozás sem egyéb, mint alanyi ragozás.* Az úgynevezett tárgyas igeragok mind alanyi ragok. A filológia nem volt képes eddig a -k és -m ragokat másoknak, mint személyragoknak nyilvánítani. Tárgya lehet az úgynevezett alanyi ragozású igének is (adok valamit, adok egy könyvet; sőt a tárgy alattomban is értetődhetik, pl. adok). *A növendéket tehát tévútra vezetheti az alanyi ragozás, mintha ennek nem is volna tárgya.* De már Komáromi Csipkés György megmondotta, hogy a két ragozás közötti különbség a tárgy mineműségében van: transeunt in obiectum indefinitum (határozatlan tárgyra hat a cselekvés). Előtte pedig Sz. Molnár szerint a cselekvés bizonytalan tárgyra hat (non dirigitur in rem articulo etc. demonstratam). Utána pedig Pereszlényinél: verba determinata ad certam rem (bizonyos tárgyat meghatározó igék).

Az igeragozás elnevezésénél tehát az a fontos, hogy mondjuk meg az okot is, a miért ilyen vagy olyan a ragozáss. ***Ha határozott tárgyról van szó, akkor a ragozás sem lehet más, mint határozott.*** Ha valaki gonosz*at* tett, akkor gonosz*ul* is cselekedett. *A tárgyas ragozásnál nem az a fő, hogy tárgya van, hanem hogy határozott tárgya van,* tehát ez határozott tárgyú cselekvést is von maga után, nem pedig tárgyas cselekvést. Ezért mondja Pereszlényi: határozott cselekvésű ige (verbum activum determinatum. I. Pars III. Caput 1. §. 1.). Határozott tárgyú ragozást tehát értek, de tárgyast nem.

Néhány ujabb nyelvtan (pl. Balassa: a magyar nyelv) már határozott tárgyról beszél, de a ragozást tárgyasnak mondja. Mit mondjunk akkor az -ikes igék -m és -l ragjáról? Ezek is tárgyas ragok-e?

Hiszen a műszó végre mindegy, csak tanítsunk meg mentül több gyermeket magyarul. Csakhogy ***az uj műszónak,*** mint kimutatni iparkodtam, az is a hátránya, hogy ***elszoktatott bennünket attól, hogy a határozott ragozás és a tárgy közti viszonyt is fejtegessük*** az iskolában és beérjük a kétféle ragozás táblázatos tanításával, a mi nem ér magában semmit sem.

A pontos, jó műszó pedig, főleg idegen ajkú gyermeknél, elsőrendű dolog; olyan műszó, mely egymagában magyarázat számára.

Már pedig olyan világot élünk, hogy tanáraink nagyrésze nem magyarokat kell, hogy tanítson meg édes hazánk nyelvére.

A „tárgyas“ és „alanyi“ kifejezés húsz-huszonöt éves, a határozott és határozatlan pedig kétszázötvenhét éves. A „határozott“ és „határozatlan“ műszót ősi magyar nyelvészeink alkották meg és épen ezzel, s a lényegnek valóban kútfejéig ható vizsgálódásukkal adták *legdicsőbb nyelvészi próbájukat*, mely koruk tudományosságától tökéletesen függetlennek, eredeti magyarnak mondható.

Szenic, 1904. február hava.

Rakodczay Pál.

KÖNYV-TÁRA

OSZK Országos Szécsényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Szé hényi Könyvtár

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent és tőle, valamint minden hazai könyvárustól megszerezhető:

„Tudományos Zseb-könyvtár“

Minden egyes szám 30 kr. = 60 fillér.

Eddigelé a következő füzetek jelentek meg:

1. **Földrajzi és statisztikai tabellák.** 2. kiadás. Összeállitotta Hickmann A. és Péter J.
2. **Számtani példatár.** 2. kiad. Irta Dr. Lévay Ede.
3. **Kis latin nyelvtan.** 2. kiad. Irta Dr. Schmidt M.
4. **Magyar irodalomtörténet.** 2. kiad. Irta Gaal M.
5. **Görög nyelvtan.** Irta Dr. Schmidt Márton.
6. **Franczia nyelvtan.** Irta Dr. Pröhle Vilmos.
7. **Angol nyelvtan.** Irta Dr. Pröhle Vilmos.
8. **Római jog. I. Institutiók.** Irta Dr. Bozóky A.
9. **Római jog. II. Pandekták.** Irta Dr. Bozóky A.
10. **Egyházjog. (Kathol.)** Irta Dr. Bozóky A.
11. **Magyar nyelvtan.** Irta Gaal Mózes.
12. **Magyar stilisztika.** Irta Gaal Mózes.
13. **Magyar rhetorika.** Irta Gaal Mózes.
14. **A sík trigonometriája.** Irta Dr. Lévay Ede.
15. **Római régiségek.** Irta Dr. Schmidt Márton.
16. **Magyarország oknyomozó története.** 2. kiadás. Irta Cseh L.
17. **Kereskedelem története.** Irta Dr. Stirling S.

18—20. **Egyetemes irodalomtört.** Irta Hamvas J.

21. **Nemzetközi jog.** Irta Dr. Gratz Gusztáv.
22. **Magyar poetika.** Irta Gaal Mózes.
23. **Planimetria** példatárral. Irta Dr. Lévay Ede.
24. **A római nemzet irodalom története.** Irta Márton J.
25. **Német nyelvtan.** Irta Albrecht János.
26. **Oszmán-török nyelvtan.** Irta Dr. Pröhle Vilm.

27—30. **Árúisme-Lexikon.** Irta Dr. Koós Gábor.

31—34. **Magyar magánjog.** Irta Dr. Katona Mór.

35. **Számtan.** Irta Dr. Lévay Ede.
36. **Logarithmustáblák.** Összeállitotta Polikeit K.

37—38. **Magyarország őskora.** Irta Darnay K.

39—40. **Magyar büntető jog.** Irta Dr. Atzél Béla.

41—42. **Bünvádi perrendtartás.** Irta Dr. Atzél Béla.

43. **Kis növénygyűjtő.** Összeállitotta Dr. Cserey A.
44. **Algebra.** 2. kiadás. Irta Dr. Lévay Ede.
45. **A magyar helyesírás törvényei.** Irta Gaal M.
46. **Ábrázolástan.** I. füzet. Irta Kolbai Arnold.
47. **Ábrázolástan.** II. füzet. Rajzok az ábrázolástanhoz. Irta Kolbai Arnold.

48—49. **Növényhatározó.** Irta Dr. Cserey Adolf.

50. **Stereometria.** Irta Dr. Lévay Ede.
51. **Világtörténelem.** I. rész. Irta Cseh Lajos.

52—53. **Stílisme.** Irta Boros Rudolf.

54. **Levelező gyorsírás.** Irta Bódogh János.
55. **Magyar közigazgatási jog.** Irta Dr. Falcsik D.
56. **Alkotmány-politika.** Irta Dr. Gratz Gusztáv.

57/57a. **Magyar pénzügyi jog váziata.** Dr. Bartha B.

58. **Általános földrajz.** Irta Hegedűs István.
59. **Ethika.** Irta Dr. Somló Bódog.
60. **Ásványhatározó.** Irta Dr. Cserey Adolf.
61. **Zenemuszótár.** Összeállitotta Goll János.
62. **A görög irodalom története.** Irta Márton Jenő.

63—64. **A zománcz.** Irta Mihalik József.

65. **Vita-gyorsírás.** Irta Bódogh János.
66. **A magyar váltójog.** Irta Dr. Berényi Pál.
67. **Világtörténelem.** II. rész. Irta Cseh Lajos.

68—69. **A rajzolás vezérfonala.** Irta és rajz. Boros R.

70—72. **Mythologia.** Irta Dr. Losonczy Lajos.
73. **Általános zenetan.** Irta Goll János.
74. **Államszámviteltan.** Irta Dr. Berényi Pál.
75. **Jogbölcselet.** Irta Dr. Somló Bódog.
76. **Rovargyűjtő.** Irta Dr. Cserey Adolf.
77. **Szervetlen chemia.** Irta Schwicker Alfréd.
78. **Mechanika.** Irta Dr. Lévay Ede.
79. **Sociológia.** Irta Dr. Somló Bódog.
80. **Logika.** Irta Dr. Schmidt Márton.
81. **Akustika. Optika. Hőtan.** Irta Dr. Lévay Ede.
82. **Árúüzleti szokások.** Irta Dr. Matavovszky B.
83. **A német irodalom vázlata.** Irta Albrecht J.
84. **Kereskedelmi jog.** Irta Dr. Berényi Pál.
85. **Elektromosság és mágnesség.** Irta Dr. Lévay E.
86. **Kosmographia.** Irta Dr. Bozóky Endre.

87—89. **Lepkehatározó.** Irta Dr. Cserey Adolf.

90—91. **A testgyakorlás alapelemei.** Irta Dr. Ottó J.

92. **Kis physikai földrajz.** Irta Dr. Bozóky Endre.
93. **Szerves chemia.** Irta Schwicker Alfréd.
94. **Világtörténelem.** III. rész. Irta Cseh Lajos.
95. **Analytikai sikmértan.** Irta Dr. Lévay Ede.

96—98. **Bogárhatározó.** Irta Dr. Cserey Adolf.

99. **Meteorologia.** Irta Dr. Bozóky Endre.
100. **A magyar művelődés tört.** Irta Dr. Bartha J.
101. **Astronomia.** Irta Dr. Wonaszek A. Antal.
102. **Bevezetés a jog- és államtudományokba.** Irta Dr. Kun B.
103. **Banktechnika.** Irta Juhász Kálmán.
104. **Kereskedelem-isme.** Irta Dr. Berényi Pál.
105. **Gyakorlati olasz nyelvtan.** Irta Dr. Cs. Papp J.
106. **Fotografálás.** Irta Sajóhelyi Béla.
107. **Dramaturgia.** Irta Rakodczay Pál.
108. **Anthropologia** (Embertan). Összeáll. Lósy J.
109. **Lélektan.** Irta Dr. Schmidt Márton.
110. **Physikai zsebkönyv.** Irta Dr. Bozóky Endre.
111. **Német helyesírás.** Irta Albrecht János.
112. **Mathematikai szünórák.** I. füz. Irta Mikola S.
113. **Aesthetika.** Irta Dr. Bartha József.
114. **Mathemat. szünórák.** II. füzet. Irta Mikola S.
115. **Algebrai példatár.** 2. kiad. Irta Dr. Lévay E.
116. **Görög régiségek.** Irta Dr. Schmidt Márton.

117—118. **Az állatok fejlődése.** I. rész. Irta id. Dr. Perényi J.

119—120. **Protestáns egyházjog.** Irta Hörk József.

121—123. **Gombaisme.** Irta Dr. Cserey Adolf.

124. **Az állatok fejlődése.** II. rész. Irta id. Dr. Perényi J.
125. **Építési enciklopedia.** I. füz. Irta Lechner J.
126. **Az állatok fejlődése.** III. rész. Irta id. Dr. Perényi J.
127. **Építési enciklopedia.** II. füz. Irta Lechner J.
128. **Kis ásványtan.** Irta Dr. Cserey Adolf.

129—130. **Építési enciklopedia.** III. IV. füz. Irta Lechner Jenő.

131—132. **Növénytan.** Irta Dr. Cserey Adolf.
133. **Magyar közjog.** Irta Dr. Balogh Arthur.

134—135. **Állattan.** Irta Dr. Cserey Adolf.

136. **Magyar bányajog.** Irta Dr. Katona Mór.
137. **Kereskedelmi földrajz.** Irta Pataki Simon.
138. **Alkotmánytan.** Irta Dr. Balogh Arthur.
139. **Latin stilisztika.** Irta Dr. Cserép József.

140—141. **Polgári perrendtartás.** Irta Dr. Pajor E.

142—143. **Elektrotechnika.** Irta Dr. Bozóky E.
144. **Kereskedelmi számtan.** Irta Dr. Derszib B.

145—146. **A statisztika elmél.** Irta Dr. Kenész B.

147—148. **A magyar jelmez és fejlődése dióhéjban.** Irta Nemes M.
149. **Társadalmi gazdaságtan.** I. (elméleti) rész. Irta Dr. Wildner Ödön.
150. **Társadalmi gazdaságtan.** II. r. Társadalmi gazd. politika. Irta Dr. Wildner Ödön.
151. **Közigazgatástan.** Irta Dr. Balogh Arthur.

152—153. **Geológia I.** (Általános rész.) Irta Sajóhelyi Frigyes.

154—155. **Geológia II.** (A föld története.) Irta Sajóhelyi Frigyes.

156—157. **A filozófia története.** Irta Dr. Serédi L.
158. **Geometriai példatár.** Összeállitotta Dr. Lévay Ede.

159—160. **Könyvvitel.** Irta Trautmann Henrik.

A vállalat folytattatik.

Eder István, Pozsony.